

"Doba nevolja" i dolazak na vlast dinastije Romanov

Stuhli, Antonio

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:443114>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-22**



FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)



Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet Osijek

Dvopredmetni preddiplomski sveučilišni studij Pedagogija i Povijest

Antonio Stuhli

„Doba nevolja“ i dolazak na vlast dinastije Romanov

Završni rad

MENTOR: doc. dr. sc. Anđelko Vlašić

SUMENTOR: dr. sc. Igor Josipović, poslijedoktorand

Osijek, 2020.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet Osijek

Odsjek za povijest

Dvopredmetni preddiplomski sveučilišni studij Pedagogija i Povijest

Antonio Stuhli

„Doba nevolja“ i dolazak na vlast dinastije Romanov

„The Time of Troubles“ and Accession of the Romanov Dynasty

Završni rad

Znanstveno područje humanističke znanosti, znanstveno polje povijest,
znanstvena grana hrvatska i svjetska ranonovovjekovna povijest

MENTOR: doc. dr. sc. Anđelko Vlašić

SUMENTOR: dr. sc. Igor Josipović, poslijedoktorand

Osijek, 2020.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napravio te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s napisanim izvorom odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, datum 1.9.2020.

Antonio Stulic, 1312103792
ime i prezime studenta, JMBAG

SAŽETAK

U radu se analiziraju posljednje godine vladavine dinastije Rjurikoviča s naglaskom na Ivana IV. Groznog kao jednog od vladara Rusije, koji je zbog svojih nepromišljenih poteza doveo svoju dinastiju, ali i samu državu, na rub propasti. Nakon njegove vladavine dolazi njegov sin koji je vladavinu prepustio regentima, budući da nije bio niti sposoban niti zainteresiran voditi državu. Uslijed gašenja dinastije Rjurikoviča bilo je brojnih pokušaja uzurpiranja vlasti. Prvo od strane Borisa Godunova, drugo od lažnih sinova i unuka Ivana IV. te, treće, od strane boljara koji su bili važna karika u društvenom životu Rusije. Uz sve ove unutarnje probleme, vanjski problemi dolazili su od strane Švedske i Poljske koje su nastojale uzeti ruske dijelove teritorija i postaviti „svog čovjeka“ kao vladara u Rusiji. Sve ove nedaće koje su se dogodile, a možemo ih kratko nazvati „dobom nevolja“, dovele su Rusiju do samog ruba opstanka. Nadalje, u tom vremenu sve više do izražaja dolazi obitelj Romanov, koja i dolazi na vlast 1613. godine. Prvi vladari, Mihajlo I. i Aleksej I., nastoje vratiti stari sjaj i ugled Rusije u društvu. Svakako se može reći kako je od vremena dolaska Romanovih stanje u Rusiji postupno išlo na bolje.

Ključne riječi: Rusija, Rjurikoviči, Ivan IV. Grozni, „doba nevolja“, Romanovi

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. POSLJEDNJE GODINE VLADAVINE DINASTIJE RJURIKOVIČA I VLADAVINA IVANA IV. GROZNOG	2
2.1. OSNOVNA OBILJEŽJA APSOLUTISTIČKE VLADAVINE.....	7
3. „DOBA NEVOLJA“ NAKON IVANA IV. GROZNOG.....	8
3.1. VLADAVINA BORISA GODUNOVA	8
3.2. PRODUBLJIVANJE KRIZE NAKON BORISA GODUNOVA I POJAVA LAŽNIH DIMITRIJA	10
3.3. VRHUNAC SUKOBA S POLJSKOM	12
3.4. BOLJARI – DRUŠTVENA SNAGA RUSIJE.....	14
4. DOLAZAK NA VLAST DINASTIJE ROMANOV	15
4.1. VLADAVINA MIHAJLA I. ROMANOVA.....	17
5. KULTURNI ŽIVOT RUSIJE DO DOLASKA NOVE DINASTIJE	22
5.1. SVAKODNEVNI ŽIVOT	23
6. ZAKLJUČAK	24
7. POPIS LITERATURE	25

1. UVOD

Vrijeme nakon smrti Ivana IV., „doba nevolja“, uvelo je Rusiju u doba nesigurne političke vlasti. Dinastija Romanov, koja dolazi na vlast početkom 17. stoljeća i čijim dolaskom započinje mirnije razdoblje ruske povijesti, upravo je rezultat vremena nesigurnosti.

Cilj ovog završnog rada je analizirati događaje iz „razdoblja nevolja“ koji su rezultirali dolaskom na vlast obitelji Romanov. U prvom poglavlju rada objašnjena je posljednja etapa vladavine dinastije Rjurikoviča. Prikazana je karizmatička ličnost Ivana IV. Zatim je u drugom poglavlju opisano samo to „doba nevolja“, vrijeme unutarnjih sukoba nakon smrti Ivana IV., dolazak na vlast i vladavina Borisa Godunova, te dodatno kompliciranje stanja nakon Godunovljeve smrti. Dio poglavlja posvećen je definiranju tko su boljari i koja je bila njihova uloga u ovom razdoblju. Treće poglavlje bavi se samim okolnostima dolaska nove dinastije na vlast uz osvrt na vladavinu prvog vladara iz dinastije Romanov – Mihajla I. Romanova. Naposljetku, ukratko je prikazan kulturni život Rusije u razdoblju nemira i kako je tekla svakodnevnica običnih ljudi.

U radu sam koristio knjigu autorice Vivian Green „Ludilo kraljeva“ koja jasno opisuje ludilo Ivana IV., koje je u drugom dijelu vladavine došlo do vrhunca. Zatim, knjiga „Romanovi 1613. – 1918.“ autora Simona Sebaga Montefiorea dala je jasan uvid u „doba nevolja“, ali i u okolnosti dolaska nove dinastije na vlast. Dodatno pojašnjenje razdoblja interregnuma između dvije dinastije pronašao sam u knjizi „Istorija Rusije i SSSR-a“ Fuada Slipčevića i Alekse Bumbića. U radu se nisam susreo s problemom pronalaska relevantne literature na hrvatskom jeziku vezano za temu rada, ali strana literatura dodatno mi je pomogla prilikom pisanja rada. Na kraju rada nalazi se detaljan popis korištene literature.

2. POSLJEDNJE GODINE VLADAVINE DINASTIJE RJURIKOVIČA I VLADAVINA IVANA IV. GROZNOG

Ivan III. bio je izdanak kraljevske obitelji koja je potjecala od polumitskog skandinavskog princa Rjurika, kojega su 862. godine Slaveni pozvali da bude njihov vladar. Tako je Rjurik postao utemeljitelj prve ruske dinastije, dinastije Rjurikoviča.¹ Jedno od velikih dostignuća u afirmaciji i širenju buduće Rusije je u vremenu Ivana III. Vasiljeviča (1462. – 1505.) kada je tadašnja Moskovska kneževina zauzela Novgorodsku republiku i tako povećala svoj značaj na istoku Europe.² U tom razdoblju Ivan III. se oslobađa plaćanja danka Zlatnoj Hordi, budući da je posvađao kanove Kazana i Krima. Ekspanzionističkom vladavinom prema Litvi, Švedskoj i Poljskoj stvorio je žarišta sukoba koji su trajali na sjeveroistoku Europe još stoljećima. A sve u cilju dobivanja pristupa Baltičkom moru. Nakon ekspanzionističko-apsolutističke vladavine Ivana III. dolaze vladari koji su dodatno ojačali autokratski apsolutizam. Nasljednik Ivana III. je njegov sin Vasilije III. koji je vladao od 1505. do 1533. godine.³ Vasilijevu vladavinu obilježavaju borbe s Kazanskim kanatom, a koji je potpomognut od strane Osmanskog Carstva. Rusi su htjeli osvojiti i pokoriti Kazan iz razloga što je preko njega išla ruska trgovina s Istokom, a smatrali su i kako im nije potreban posrednik u toj trgovini.⁴ Sigismund von Herberstein⁵ navodi kako je Vasilije „daleko ispred svih svjetskih vladara“, budući da je plemićima oduzeo njihova pretjerana bogatstva. Zatim, govori o tome kako se kneževa vlast poštivala na način da se nije propitkivalo ono što je knez rekao ili što je učinio jer se smatralo kako Vasilije to što radi, radi zbog Božje volje.⁶ No, cara je mučio problem nasljedstva, budući da njegova žena Solomnija Saburova nije imala djece. To otvara mogućnost da ga naslijede braća, a što bi u narednim naraštajima moglo biti potencijalno izvorište sukoba. Tako je svoju suprugu Solomniju smjestio u samostan, a oženio se Jelenom Glinskom. Godine 1530. nova supruga rodila mu je sina Ivana.⁷

Nakon neočekivane smrti cara Vasilija III. na vlast dolazi njegov trogodišnji sin Ivan IV. Vasiljevič. Regentica mu je bila njegova majka, Jelena (Elena) Glinska, podrijetlom iz

¹ Simon, Sebag Montefiore, *Romanovi 1613.-1918.*, (Zagreb: Školska knjiga, 2019), 39.

² Skupina autora, *Povijest svijeta (od početka do danas)*, (Zagreb: Naprijed, 1990), 447.

³ Skupina autora, *Povijest 9. Počeci novoga doba (16. stoljeće)*, Zagreb: Europapress holding, 2008), 401-402, 406.

⁴ Boris Grekov, Miroslav Brandt, *Kijevska Rusija. Ruske zemlje od XII. st. do Ivana Groznog*, (Zagreb: Naprijed, 1962), 654-655.

⁵ Ivan Žigmund (Sigismund) von Herberstein austrijski je diplomant, koji je svoja putovanja u Rusiju opisao u knjizi *Opažanja u prilikama u Rusiji* iz 1549. godine. To je ujedno jedno od prvih djela o Rusiji i ruskoj povijesti. Izvor: „Ivan Žigmund Herberstein“, *Hrvatska enciklopedija*, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=25088> (pristup: 1.9.2020)

⁶ Skupina autora, *Povijest 9*, 406.

⁷ Grekov, Brandt, *Kijevska Rusija. Ruske zemlje od XII. st. do Ivana Groznog*, 655-656.

litavske obitelji. Već pred kraj vladavine Vasilija III. boljari su nastojali povratiti svoja dobra koja su im bila oduzeta. Svoju poziciju dodatno su osnažili nakon nerazjašnjene Jelenine smrti, 1538.⁸ Tako je počela borba za vlast među visokim plemstvom, boljarima, knezovima koji su svaki željeli za sebe dio vlasti. Željeli su Rusiju sa staleškim poretkom, protivno dotadašnjoj politici. Njihove su borbe dovele do anarhije u zemlji te je narod tražio spas u autokraciji, odnosno u Ivanu IV. koji se okrunio sa svojih 17 godina.⁹ Kao dijete, Ivan je bio pogođen prvo smrću majke, pa onda događajima na dvoru i sukobima za vlast, tako da se razvio u nepredvidivu osobu koja je sklona hirovitim postupcima i koja je dosta kapriciozna.¹⁰ Riječi koje je Ivan, navodno, rekao jednom knezu mogu donekle pružiti uvid u njegov život nakon smrti majke, a prije dolaska na vlast. Naime, Ivan govori kako su on i njegov brat Jurij bili siročad, prepušteni sami sebi; njihovi podanici nisu ih slušali i donosili su vlastite odluke, koje su mogle i naštetiti carstvu jer u tom vremenu to je bilo carstvo bez snažne ruke vladara. Ivan navodi kako su podanici prema njima postupali kao da su stranci ili prosjaci, bili su često u oskudici, bez hrane i adekvatne odjeće. Upravo ta poniženja iz djetinjstva ostavila su traga na mladom čovjeku. Isto tako izvori govore o tome kako je Ivan bio nestašno i devijantno dijete, uživao je u nanošenju boli, pa je tako nanosio bol životinjama i često lutao ulicama praveći nepodopštine. No, opet, bio je pametno dijete koje je uživalo čitajući djela o ruskoj povijesti.¹¹

Dakle, 1547. Ivan IV. prilikom svečane krunidbe uzima titulu „cara i samodršca“ te kreće u potragu za ženom, budući da je bila tradicija careva da po dolasku na vlast vlastitom voljom odaberu suprugu. To je bilo u cilju učvršćivanja svog vladarskog položaja, rasta ugleda među narodom te smanjivanja moći neistomišljenika. U izboru oko petsto djevojaka Ivan je odabrao Anastaziju Romanovu Zaharin. Razna su tumačenja koji je razlog izabiranja baš Anastazije kao buduće carice, ali ona je i otprije bila bliska s Ivanom. Mogući razlog je i to što su njezini preci bili su iz redova boljara. No, zanimljivo je kako je njezin otac Roman, iako je umro mlad, dao ime Romanovičima te kasnije dinastiji Romanov. Tako će, dakle, Anastazija Romanova biti prateta budućeg cara Mihajla I. Romanova.¹²

Iako su boljari bili velika ugroza vladavini novoga cara i očekivalo se da će Ivan nastojati minorizirati njihov utjecaj, on je krenuo s reformama i to prvo sa reformom javne administracije, kako bi pridobio potporu naroda. Naime, on je zastarjeli sustav u kome su

⁸ Skupina autora, *Povijest 9*, 408-411.

⁹ Skupina autora, *Velika ilustrirana povijest svijeta (br. 11)*, (Rijeka: Izdavačko poduzeće Otokar Keršovani, 1997), 5017-5018.

¹⁰ Montefiore, *Romanovi 1613.-1918.*, 39.

¹¹ Vivian Green, *Ludilo kraljeva*, (Zagreb: Naklada Ljevak, 2006), 171.

¹² Montefiore, *Romanovi 1613.-1918.*, 40.

upravitelji imali pravo zadržati jedan dio doprinosa koje je plaćalo lokalno stanovništvo, zamijenio izravnim uplaćivanjem u središnju državnu blagajnu i na taj je način doskočio zloupotrebi položaja upravitelja. Takva reforma jedan je od naznaka državne organizacije i prvi vjesnik rađanja moderne ruske države. Nadalje, nakon aneksije Novgoroda, ukinut je posrednik koji je sprečavao rusku trgovinu sa Zapadom, prvenstveno sa gradovima njemačke Hanzeatske lige. No, željeni uspjeh ipak nije postignut jer je centralna vlast snažno kontrolirala proizvodnju i trgovanje. Ali ipak suradnja s Engleskom djelomično je smanjila negativan trend u gospodarstvu.¹³ Upravo je u Engleskoj osnovano 1555. godine Rusko trgovačko poduzeće,¹⁴ koje je bilo posrednik u izvozu krzna, konoplje i građevinskog drveta. Iz Engleske, pak, Rusija je uvozila razne manufakturne proizvode. U ovom vremenu, trgovačke veze uspostavljaju se i sa Nizozemskom.¹⁵

Ivan IV. vodio je i ekspanzionističku politiku, pa je tako do 1556. godine „poveo prema jugoistoku kršćansko-pravoslavni križarski pohod“¹⁶ protiv muslimanskih tatarskih kanata. Osvojio je Kazanski (1552.) i Astrahanski (1556.) te tako uspostavio kontrolu nad prometom u središnjoj Aziji. Osim središnje Azije, na sjeveru je uspostavljena kolonizacija Sibira koja je rezultirala rastom industrijske aktivnosti u polju rudarstva i metalurgije. Nesuglasice sa svojim savjetnicima izašle su na vidjelo nakon neuspješne ofenzive na područje poljsko-litavskog saveza te nakon odustanka za napad na Krimski kanat na jugu. Razlog odustanka od napada je opasnost od Osmanskog Carstva, budući da bi se tada Ivanova država našla u neposrednom doticaju sa Osmanlijama.¹⁷ Ubrzo nakon toga car se razbolio, a Anastazijin brat Nikita Romanovič, koji će kasnije u vremenu Ivanovog sina voditi državu, nastojao je uvjeriti boljare i dvorjane da prisegnu na vjernost Ivanovom sinu, tada još dojenčetu, što su oni odbili. Nakon što se Ivan IV. oporavio nastojao se riješiti izdajnika.¹⁸ Idealna prilika za rješavanje svojih izdajnika dogodila se 1560. godine, kada umire njegova supruga Anastazija Romanova Zaharin. Za smrt supruge Ivan je okrivio svoje savjetnike: dvorskog kapelana Silvestra i komornika Alekseja Adaševa. Tako je savjetnik Adašev smješten u zatvor, dok je Silvestar izgnan iz zemlje. Nakon ovog događaja sa dvojicom njegovih najistaknutijih savjetnika, dolazi do izražaja apsolutna vlast u rukama cara.¹⁹ Ti događaji, koji su se odigrali dok je bio bolestan,

¹³ Skupina autora, *Povijest 9*, 408-411.

¹⁴ Green, *Ludilo kraljeva*, 171.

¹⁵ Fuad Slipčević, Aleksa Bumbić, *Istorija Rusije i SSSR-a*, (Sarajevo: Tehnika Radničkog univerziteta „Đuro Đaković“, 1963), 57.

¹⁶ Montefiore, *Romanovi 1613.-1918.*, 40.

¹⁷ Skupina autora, *Povijest 9*, 408-411.

¹⁸ Montefiore, *Romanovi 1613.-1918.*, 41.

¹⁹ Skupina autora, *Povijest 9*, 409-411, 644.

učvrstili su njegovu odlučnost da se suprotstavi svakoj naznaci opiranja njegovoj volji. Izvori navode kako je „tada cara obuzelo, nešto kao strašna oluja, zbog koje je bio izvan sebe“.²⁰ Njegovu razum i njegova mudrost postala je narav „divlje zvijeri“. Bio je i protiv boljara, za koje je smatrao kako su njegovi neprijatelji, a samim tim i neprijatelji ruskog naroda.²¹ Zatim je stvorio odjeljenje odanih plemića koji su bili smješteni na zemlji koja je prethodno oduzeta boljarima, tzv. *opričnina* ili „izuzeta zemlja“. Na taj način je car oko sebe okupio odane ljude koji su bezrezervno podržavali način na koji car vlada, tako da je on mogao vladati neovisno o boljarima. Broj članova *opričnine* naglo je rastao, do te mjere da je u jednom trenutku dosegnuo broj od oko šest tisuća ljudi, ljudi pomoću kojih je Ivan IV. uveo strahovladu i teror. Dakle, *opričnici* su represivna policija koja je nastojala očuvati takvu vladavinu.²² No, o podvojenosti njegove ličnosti govori to da je car često, nakon što bi dao neku osobu mučiti i ubiti, pokajnički udarao glavom o zid te se molio za te osobe tražeći oprost od Boga.²³

Razdjeljivanje zemlje odanim *opričnicima*, raseljavanje boljara, zatim nasilje uzrokovano represijom *opričnika* rezultiralo je pustošenjem središnje Rusije i pada zemlje u krizu. Zemlju je zahvatila kriza radne snage i kriza poljoprivredne proizvodnje, uzrokovana vanjskim ratovima, kojima se nastojalo doskočiti gurnuvši seljake u kmetstvo.²⁴ Mnogi autori koji se bave proučavanjem vladavine Ivana IV. govore da je to vrijeme općenitog gubitka slobode, budući da plemići sve više postaju vezani za svoju službu (sve dok se u narednom periodu ne preobraze u činovnički aparat države), a seljaci i njihovi potomci postaju sve više žrtvama procesa propadanja svog položaja koji su stekli u vremenu Kijevske Rusije. Tako da je kao rezultat tog propadanja bio porezni pritisak, koji je za cilj imao namaknuti sredstva za vojsku i državno činovništvo, a na taj način dodatno se osiromašilo seljaštvo i potaknulo stvaranje kmetstva.²⁵ Sedamdesetih godina 16. stoljeća dolazi do ublažavanja careve politike; boljarima je dio konfiscirane imovine vraćen kako bi se smanjile štetne posljedice u poljoprivrednoj proizvodnji. Tako je za vrijeme Ivana IV. položaj boljara oslabljen, ali ne i obezvrijeđen.²⁶

Povrh gospodarske nestabilnosti, atmosfera terora koju je uveo Ivan IV. dovela je i do pitanja njegovih nasljednika i samog opstanka dinastije Rjurikoviča. Iz braka s Anastazijom

²⁰ Green, *Ludilo kraljeva*, 172-173.

²¹ Isto, 172-173.

²² Skupina autora, *Povijest 9*, 409-411, 644.

²³ Green, *Ludilo kraljeva*, 174.

²⁴ Skupina autora, *Povijest 9*, 409-411, 644.

²⁵ Skupina autora, *Povijest 11. Doba prosvjetiteljstva (18. stoljeće)*, (Zagreb: Europapress holding, 2008), 82.

²⁶ Skupina autora, *Povijest 9*, 411, 644.

imao je sina Ivana za kojega se mislilo da će biti njegov nasljednik, no jedan događaj opovrgnut će takvo razmišljanje. Drugi sin, Fjodor, imao je zdravstvene probleme pa samim tim njegova pozicija za nasljednika bila je dosta umanjena. Svakako, car se nije mogao osloniti samo na jednoga sina kao nasljednika stoga je bilo važno da se ponovo oženi.²⁷ Ovdje možemo povući paralelu sa engleskim kraljem Henrikom VIII. koji je također tražio suprugu koja bi mu rodila nasljednika i kako nakon njegove smrti zemlju ne bi preuzela neka tuđinska dinastija, ali i kako sama njegova dinastija ne bi izumrla. Tako da je Henrik VIII. tek nakon trećeg braka sa Jane Seymour dobio nasljednika, budućeg kralja Edwarda VI.²⁸ Ivan IV. je razmišljao čak i da bi za ženu uzeo princezu iz Švedske i Poljske, kako bi zasjeo i na njihovo prijestolje. No, to se nije ostvarilo. Tako da je Ivan promijenio ukupno osam žena, neke su bile otrovane, neke ubijene čak i prema njegovu napatku. Nakon smrti žene Marije 1569. godine, obrušio se na sve; rezao je nosove i genitalije svima onima za koje je smatrao da bi mogli biti umiješani u smrt njegove druge supruge. Sa svojim *opričnicima* obrušio se na stanovnike gradova Novgorod i Tver, čije je stanovništvo dao mučiti i potom ubiti.²⁹ Prkosio je i Pravoslavnoj Crkvi, tako što se oženio sa Anom Vasilčikovom, ne obazirući se na upozorenja crkve kako bi trebao dobiti neku vrstu njihovog blagoslova.³⁰ Godine 1580. oženio je Mariju Fedorovnu Nagaju koja mu je rodila sina Dimitrija, no slijedeće godine u naletu bijesa ubio je najstarijeg sina Ivana. To se dogodilo tako što je sin Ivan došao razjasniti očev postupak, jer mu je trudnu ženu Elenu otac udario štapom, i to zbog toga što je smatrao da se nedolično obukla, nakon čega je ona izgubila dijete. Car je pobjesnio i smrtno ranio prijestolonasljednika, nakon čega je pao u depresiju zbog svog postupka. Dakle, iako je Rusija već prilično bila u gospodarskom rasulu, sad je osuđena i na pitanje nasljednika cara Ivana IV.³¹

Često se Ivanu IV. pripisuje naziv „Grozni“. Naime, taj naziv dobio je nakon prvog pojavljivanja po stupanju na vlast, kada bilo jasno kako Ivan IV. neće pratiti politiku svog oca Vasilija III. i svog djeda Ivana III. Značenje naziva „Grozni“ dolazi od ruske riječi „Грозный“, a što prevedeno na hrvatski jezik znači „strašni“, odnosno „onaj koji izaziva strah i užas“. ³² Taj užas i sijanje straha počeli su nakon njegove bolesti 1553., a poglavito nakon smrti njegove žene Anastazije 1560. godine kada je vladao Rusijom kao poremećena i bipolarna osoba.

²⁷ Montefiore, *Romanovi 1613.-1918.*, 41-42.

²⁸ Skupina autora, *Velika ilustrirana povijest svijeta (br. 11)*, 4909-4910.

²⁹ Montefiore, *Romanovi 1613.-1918.*, 41-42.

³⁰ Green, *Ludilo kraljeva*, 174.

³¹ Isto, 175.

³² Skupina autora, *Povijest 11*, 77.

Događaji iz djetinjstva samo su pospješili njegovu ludost i njegove postupke pa je od jednog sposobnog i pametnog državnika postao okrutni tiranin.³³

2.1. OSNOVNA OBILJEŽJA APSOLUTISTIČKE VLADAVINE

Osnovna obilježja ranog apsolutizma uviđamo već u vladavini Ivana III., a za Vasilija III. i Ivana IV. stvara se snažna centralna osoba, suveren, koji koncentrira državnu vlast u svojim rukama. Ivan IV. u drugom dijelu svoje vladavine često je vladarske poslove sam obavljao. Potjerao je i ubio većinu svojih savjetnika te je osnovao institut *opričnine* koji je bio snažan oslonac vlasti. Apsolutistički vladari su upravo tako u nadi kako bi njihova vlast trebala biti što djelotvornija uspostavljali centralizam i odane institute vlasti. Henrik VIII., ranije uspoređivan sa Ivanom IV. također je pokazivao natruhe apsolutizma; dao je ubiti svoje suradnike budući da je mislio kako mu oni spremaju izdaju, primjerice Thomas Cromwell. Ubijao je, poput Ivana VI. i svoje supruge (primjerice Anu Boleyn). Obojica su došli na vlast kao mladi ljudi, te su unaprjeđivali trgovačke veze. No, razlika im je ta što je Henrik sazivao parlament i začeo put sudjelovanja staleža u vlasti. Poput Ivana IV., Luj XIV. kasnije u Francuskoj uspostavlja apsolutističku državu, koju možemo u nekim segmentima usporediti sa tadašnjom državom Ivana IV. Primjerice, ekspanzionističkom politikom, jednom od obilježja apsolutizma, kojom je nastojao steći što bolji strateški položaj.³⁴ No, autokracija u punom smislu te riječi u Rusiji tek će zaživjeti nešto kasnije, primjerice kada vlada mišljenje kako svi podanici na dvoru caru duguju svoju službu. Svakako, valja naglasiti kako usporedbu Istoka i Zapada možemo samo generalno gledati, a ne je i međusobno poistovjetiti.³⁵ Ruske suparnice, Švedska i Poljska, ne mogu se svrstati među apsolutističke zemlje jer su njihovi plemići i dalje vodili glavnu riječ i nije bilo odanog aparata vlasti.³⁶

³³ Green, *Ludilo kraljeva*, 176.

³⁴ Skupina autora, *Povijest svijeta (od početka do danas)*, 454, 500, 503, 505.

³⁵ John Morris Roberts, *Povijest Europe*. (Zagreb: AGM, 2002), 308.

³⁶ Skupina autora, *Povijest svijeta (od početka do danas)*, 505.

3. „DOBA NEVOLJA“ NAKON IVANA IV. GROZNOG

Car Ivan IV. Vasiljevič umire 1584. godine, a za njim ostaje pitanje nasljedstva budući da je sin Ivan, koji je trebao biti car, ubijen očevom rukom. Drugi sin Fjodor bio je mentalno i fizički bolestan, a treći sin Dimitrij bio je četverogodišnjak. Ipak, odluka je bila da nasljednik bude Fjodor iako je imao zdravstvenih smetnji, za što se borio njegov ujak Nikita Romanovič. Koji je nastojao upravo preko Fjodora steći na vlastitoj važnosti. Upravo vrijeme nakon smrti Ivana IV. kada se Rusija, osim u gospodarskim, našla i u prijestolonasljednim borbama nazivamo „dobom nevolja“. Fjodor I., po dolasku na vlast, predao je upravljanje državom upravo Nikiti, koji je vladao godinu dana, točnije do svoje smrti 1585. godine. Potom je Fjodor predao vlast *opričniku* Borisu Godunovu, koji je vladao kao regent do Fjodorove smrti, 1598. godine. Nakon Fjodora opet se pojavilo pitanje nasljednika, budući da car nije imao sinova, a njegov mlađi brat Dimitrij proglašen je umrlim.³⁷ Naime, Dimitrij je imao epilepsiju te je rečeno kako je umro od ubodne rane na vratu, koju si je, pak, zadao tijekom epileptičnog napada. Iako priča ima dosta nelogičnosti i nema dokaza za takvo što, smatra se kako je Dimitrij ili bio sklonjen na sigurno mjesto ili da ga je upravo Boris Godunov ubio. Dakle, smrću Fjodora I. nestala je moskovska grana dinastije Rjurikoviča.³⁸

3.1. VLADAVINA BORISA GODUNOVA

Tako je nakon smrti posljednjeg Rjurikoviča ostalo upražnjeno carsko mjesto, a isticala su se dva kandidata. Prvi kandidat za prijestolje je bio sin Nikite Romanoviča, Fjodor Nikitič Romanov, koji je na temelju očevog utjecaja stekao veliki ugled u društvu. Inače oženio se Ksenijom Šestovovom s kojom je imao šestero djece, od kojih je preživjela jedino kćerka i sin – budući car Mihajlo Romanov. Drugi kandidat bio je Boris Godunov, koji je bio regent Fjodoru I.³⁹ On je imao potporu crkve, a i činio se kao dobar izbor jer je već ranije pokazao umijeće vođenja države i rukovođenja vojskom.⁴⁰ Tako je zemaljski sabor,⁴¹ protivno plemićkim krugovima koji su ga držali odgovornim za smrt prijestolonasljednika Dimitrija, izabrao upravo

³⁷ Skupina autora, *Povijest 9*, 411.

³⁸ Montefiore, *Romanovi 1613.-1918.*, 43.

³⁹ Isto, 42-43.

⁴⁰ Skupina autora, *Povijest 9*, 411.

⁴¹ Zemaljski sabor (Zemski sabor) – dio vlasti u kome se nalaze virilisti, tj. crkveni dostojanstvenici te plemići kao protuteža crkvenjacima. Sabor je imao veliku prevagu u odlučivanju u vremenu kada je carsko prijestolje upražnjeno. Izvor: Skupina autora, *Velika ilustrirana povijest svijeta (br. 12)*, Rijeka: Izdavačko poduzeće Otokar Keršovani, 1997), 5504-5505.

Godunova kao novog cara, godine 1598. Boris Godunov potomak je tatarskih plemića koji su bježali iz Zlatne Horde u vremenu moskovskog kneza Ivana Daniloviča Kalite u 14. stoljeću.⁴²

Prvi pretendent na prijestolje, Fjodor Romanov, u početku je čak i podržao imenovanje Borisa Godunova novim carem, no kasnije se ipak okrenuo protiv njega. Naime, Fjodor je potpirivao sve češće glasine da je Dimitrij, sin Ivana IV., pobjegao, smješten na sigurno i živ. Tako se 1600. godine Godunov sukobio s Fjedorom i njegovom braćom tako da ih je optužio za veleizdaju. Njihove sluge morale su svjedočiti protiv njih te su navodili kako su se Fjodor i njegova braća bavila vradžbinama i vještičarenjem. Kao kaznu, Godunov im je spalio jednu od palača, konfiscirao posjede te iste protjerao na sjever zemlje. Kako bi dodatno osigurao svoju vlast i onemogućio Fjodora Romanova da ikada postane car zaredio ga je pod imenom Filaret. Čak je i njegovu ženu Kseniju Šestovovu, učinio monahinjom Martom. Ostala braća (osim Ivana Romanova) su ubijena ili su umrli pod nerazjašnjenim okolnostima. Fjodorov sin, Mihajlo Romanov upućen je u selo Bjelozersk. Pitanje koje se nameće jest zašto Godunov, sada kada je imao priliku, nije ubio sve Romanove i tako riješio sebi nesmetanu vladavinu. Odgovor leži u tome što su Romanovi bili ženidbenim vezama već uvelike povezani sa bivšom dinastijom Rjurikovič, tako da Godunov nije želio da misteriozno nestanu svi članovi jedne loze jer bi to bilo vrlo očito. A osim toga, kao stalni teret mu je bila nerazjašnjena sudbina prijestolonasljednika Dimitrija i Godunovljeva moguća umiješanost u Dimitrijevičev misteriozni nestanak.⁴³ Osim toga, Godunov nije pripadao staroj plemićkoj lozi, pa ne čudi što su mnogi nastojali ugroziti njegovu vladavinu i na vlast postaviti upravo neku osobu iz te stare plemićke loze. Tako je on uklonio sa dvora sve one za koje je mislio da bi mu mogli biti ugroza vladavine, poput Filareta.⁴⁴

Boris Godunov, često nazivan i „velikim štitonošom i namjesnikom“, vladao je Rusijom skoro deset godina s velikim ovlastima. U svojoj vladavini pokazao se kao izuzetno sposoban i vješt vladar, nastojeći nastaviti politiku Ivana IV. u vidu centralizacije države. Godine 1589. dogovorio je kod carigradskog patrijarha da se u Moskvi utemelji patrijaršija te je na položaj patrijarha postavio sebi odanog čovjeka.⁴⁵ Daljnja Godunovljeva vladavina bila je obilježena borbama sa Švedskom i Poljskom te nastavkom politike smanjenja utjecaja boljara, koji su se često bunili i koji su ga na kraju uspjeli zbaciti sa vlasti. Sa Švedskom je zaratio zbog izlaska na Baltik, jer je izlaskom na Baltik Rusija mogla ostvariti bolje veze sa središnjim europskim

⁴² Skupina autora, *Povijest 11*, 84.

⁴³ Montefiore, *Romanovi 1613.-1918.*, 43-44.

⁴⁴ Slipčević, Bumbić, *Istorija Rusije i SSSR-a*, 60.

⁴⁵ Isto, 60.

državama. Do 1595. godine Rusiji je pripojio zemlje na obali Finskog zaljeva i Ladoškog jezera. No, svakako je njegovo najveće postignuće osvajanje Sibirskoga kanata. Zatim, kako bi pridobio sitno i srednje plemstvo protiv boljara, donio je zakon kojim su se odbjegli kmetovi morali vratiti svome gospodaru. Donio je i zakon koji je štitio sitne i srednje zemljoposjednike od veleposjednika te je u njihovu obostranu korist, a na štetu kmetova uveo još veće vezivanje kmetova za zemlju.⁴⁶

Prilike u zemlji, od 1601. do 1603., bile su loše; Rusija je patila od gladi. Seosko stanovništvo i siromašno građanstvo koje nije bilo u mogućnosti nabaviti namirnice za objed, nerijetko su jeli travu i brezovu koru. Razlog nemogućnosti nabavke namirnica leži u tome što su trgovci robu prodavali po izrazito visokim cijenama. Kako bi smanjio glad, Godunov je uveo davanje žita iz državnih rezervi, no to nije bilo dovoljno za sve seljake i često nije došlo do onih kojima je to i najpotrebnije. Tada dolazi i do izbijanja raznih epidemija koje su narušile i zdravlje samoga cara. Osim bolesti, njegovu vladavinu ugrozio je slabi autoritet u zemlji, a ponajviše pojava lažnih Dimitrija koji su poljuljali njegovu vladavinu.⁴⁷

3.2. PRODUBLJIVANJE KRIZE NAKON BORISA GODUNOVA I POJAVA LAŽNIH DIMITRIJA

Početakom 17. stoljeća dolazi do raznih glasina vezano za Dimitrija, sina Ivana IV. za kojega se smatralo da je umro. Naime, govorilo se kako je Dimitrije sklonjen u Poljsku gdje je i odrastao, a sada, kao odrastao muškarac, želi preuzeti carski naslov koji mu pripada. Podršku je dobio od poljskog kralja Sigismunda III. Vase, visokoga boljarskog plemstva i Katoličke crkve.⁴⁸ Katoličku crkvu dobio je na svoju stranu zato što je obećao kako će rusko stanovništvo pokatoličiti i staviti pod crkveno vrhovništvo pape.⁴⁹ Brojno osiromašeno poljsko plemstvo također je podupiralo lažnog Dimitrija, jer su se nadali da će u vremenu njegove vladavine pronaći bolji život u Rusiji. Pojedini autori tvrde da se ovdje radi o svojevrsnom poljskom kolonijalizmu.⁵⁰ Gotovo je sigurno kako taj Dimitrij nije bio pravi prijestolonasljednik, no ni danas nitko ne zna njegov pravi identitet. No, moguće kako je taj Dimitrij bio odgajan tako da mu je od malena bilo usađivano mišljenje da je prijestolonasljednik, pa onda otud dolazi

⁴⁶ Slipčević, Bumbić, *Istorija Rusije i SSSR-a*, 61.

⁴⁷ Isto, 62.

⁴⁸ Skupina autora, *Povijest 9*, 411.

⁴⁹ Slipčević, Bumbić, *Istorija Rusije i SSSR-a*, 63.

⁵⁰ Skupina autora, *Povijest 11*, 62.

njegovo samopouzdanje i vjera kako je carski naslov baš njegov.⁵¹ U međuvremenu umire Godunov, a njegov sin Fjodor II. Borisovič nije bio toliko jak da se obrani od lažnog Dimitrija, a kasnije je i ubijen.⁵² Lažni Dimitrij je 1604. zajedno s oko 4 000 Poljaka krenuo prema Moskvi. Njegova je vojska često išla šumskim putevima kako se ne bi izravno sukobila sa carskom vojskom, pa je to možda razlog njegovog brzog osvajanja gradova. Prvu pobjedu lažni Dimitrij je ostvario u jednoj pograničnoj utvrdi gdje se dogovorio sa stanovnicima o njihovoj potpori tako da je prva pobjeda prošla bez borbe. Zanimljivost je način na koji su se stanovnici ophodili s njim, nakon što su postigli kompromis. Naime, stanovnici tog mjesta su Dimitriju u znak gostoprimstva, donijeli tradicionalne ruske darove – kruh i sol. Nadalje, lažni Dimitrij došao je u mjesto Černigov (u današnjoj sjevernoj Ukrajini) u kome su se stanovnici već predali kada je Dimitrij bio na udaljenosti od 15 kilometara od njihovog mjesta. Carski general Basmanov, kada je vidio nadiruću Dimitrijevu vojsku, nastojao je ojačati Novgorod kako bi spriječio dolazak neprijatelja u prijestolnicu. No, svi pokušaji bili su bezuspješni jer su gradovi jedan po jedan pružali potporu lažnom Dimitriju.⁵³ Zatim, krećući se dalje prema Moskvi u dijelu današnje Ukrajine zatekao je pobunu seljaka i obećavši im rješenje njihovog pitanja, iste je pridobio uz sebe. Kasnije je čak i carska vojska stala na stranu lažnog Dimitrija.⁵⁴ „Oživljenje“ Dimitrija narod je prihvatio sa oduševljenjem i smatrao je to jednim od „Kristovih čudesa“.⁵⁵ Stoga se lažni Dimitrij okrunio ruskim carem 1605. godine. Čak ga je i supruga Ivana IV., odnosno majka pravog Dimitrija, prihvatila kao vlastitog sina. Budući da mu je Poljska pomogla, s njom je njegovao prijateljske odnose nastojeći pomiriti pravoslavce i katolike. Čak se i oženio kćerkom Sigismunda III. Vase, Marinom Mniszech.⁵⁶ Ali, seljaci koji su ga podržali nisu dobili ništa, a Poljaci koji su s njim pobjedonosno ušli u Moskvu, ponašali su se kao osvajači. Osim toga, velike svote novca iz carske riznice slao je u Poljsku.⁵⁷

Takvo ophođenje na štetu Rusije zasmetalo je boljarima na čelu s generalom Vasilijem Šujskim, pa su 1606. godine ubili cara i njegove poljske pristaše. Tijelo lažnog Dimitrija bilo je javno izloženo i masakrirano, kao opomena za buduće generacije. Šujski je proglašen carem kao Vasilije IV.⁵⁸ Inače, Vasilije Šujski je pripadnik druge, sporedne, grane Rjurikoviča. Razlog

⁵¹ Montefiore, *Romanovi 1613.-1918.*, 44.

⁵² Skupina autora, *Povijest 9*, 411.

⁵³ Chester Dunning, *Russia's First Civil War: The Time of Troubles and the Founding of the Romanov Dynasty*, (University Park: Penn State University Press, 2001), 143-144, 146-147.

⁵⁴ Slipčević, Bumbić, *Istorija Rusije i SSSR-a*, 63.

⁵⁵ Montefiore, *Romanovi 1613.-1918.*, 44-45.

⁵⁶ Skupina autora, *Povijest 9*, 411.

⁵⁷ Slipčević, Bumbić, *Istorija Rusije i SSSR-a*, 64.

⁵⁸ Skupina autora, *Povijest 9*, 411.

proglašenja generala Šujskog carem je to što je Fjodor Romanov (tj. Filaret) bio monah. Zatim, njegov brat Ivan Romanov nije bio omiljen, a sin Mihajlo bio premlad. Nakon proglašenja Vasilija IV. carem, Filaret je postao patrijarh pravoslavne crkve.⁵⁹ Dolaskom novog cara, Vasilija IV., pred njim su bili brojni problemi u državi. Plemići su uzimali sve više zemlje i sve više se bogatili na štetu sitnog i srednjeg plemstva, a kmetovi su bili nasilno vraćani svojim gospodarima, sukladno Godunovljevu zakonu. Tako je krajem 1606. godine podignut veliki seljački ustanak, kome su se priključili i neki članovi srednjeg plemstva. Na čelu ustanka bio je Ivan Bolotnjikov, koji se pokazao kao vrstan poznavalac rukovođenja vojskom; naime, gdje god je došao uspio je poraziti carsku vojsku. Došavši pred Moskvu, rekao je seljacima da uništavaju boljare i obećao im je da će dobiti zemlju, koju bi prethodno oduzeo plemićima. Upravo to se nije sviđalo plemićima koji su ga dotad podržavali te su ga iz tog razloga napustili i vratili se na stranu Vasilija IV. Bolotnjikovljeva vojska je slijedeće godine doživjela poraz te su ustanici otpremljeni na sjever. Ovaj ustanak nije bio jedini koji se dogodio u vremenu vlasti Vasilija IV., no svi su oni uspješno riješeni te se vlast Vasilija Šujskog činila relativno stabilnom.⁶⁰

3.3. VRHUNAC SUKOBA S POLJSKOM

Nakon „oživljenja“ Dimitrija u narodno vjerovanje su se uvukli razni mitovi o tome kako je jedan član moskovske grane dinastije Rjurikoviča ipak negdje živ. Tako da su se mnogi, ponukani tim pričama, predstavljali da su upravo oni sinovi ili unuci Ivana IV., no najveću zanimaciju izazvao je tajanstveni drugi lažni Dimitrij. On se oženio Marinom Mniszech, suprugom prvog lažnog Dimitrija i nastojao je na taj način priskrbiti sebi prijestolje. Zatim je napao Moskvu, 1608. godine, i cara Vasilija Šujskog, koji je, pak, zatražio pomoć od švedskoga kralja Karla IX. koji zauzeo Novgorod. Stanovnici toga grada, imajući na umu djelo Ivana IV. Groznog, s oduševljenjem su prihvatili Šveđane. Drugi lažni Dimitrij, nakon neuspjelog puča je pobjegao. Ali u međuvremenu supruga drugog lažnog Dimitrija, Marina, rodila je sina koji je bio mogući pretendent na prijestolje, no oboje su pobjegli na jug.⁶¹

Sigismund III. Vasa, poljski kralj, smatrajući da bi trebao obuzdati svoju suparnicu na Baltku, Švedsku, ušao je u rat te opsjeo Smolensk. Otud je Sigismund uspostavio vezu sa onima

⁵⁹ Montefiore, *Romanovi 1613.-1918.*, 45.

⁶⁰ Slipčević, Bumbić, *Istorija Rusije i SSSR-a*, 65-66.

⁶¹ Montefiore, *Romanovi 1613.-1918.*, 45-46.

koji su podržavali drugog lažnog Dimitrija. Godine 1610. dogovorio se sa boljarima da se za cara imenuje Vladislav, a zauzvrat bi Vladislav ostavio onakav moskovski državni poredak, kakav je zatekao. Nakon tog dogovora bilo je potrebno svrgnuti Vasilija IV. i njegove pomagače Šveđane. U blizini mjesta Klušina su se sukobili; švedska vojska brzo je napustila Vasilija te je stala uz Poljake koji su tada pobijedili ruskog cara. 1610. svrgnut je Vasilije Šujski te je privremeno vlast preuzela boljarska uprava, sastavljena od sedam boljara iz najstarijih i najuzornijih obitelji. U međuvremenu, patrijarh Filaret zarobljen je u poljskom zatvoru. Nakon nekog vremena boljarska uprava je podržala poljskog kraljevića Vladislava, sina Sigismunda III., da bude ruski car. No, zahtijevali su od njega da prihvati pravoslavnu vjeru, što je Sigismund odbio. U jesen 1610. u noći poljska vojska na čelu s Vladislavom ušla je u Moskvu. Vladislavova vlast potrajala je dvije godine. U te dvije godine carska riznica dodatno je opustošena, ponovo se pojavila glad, ruska područja pod Poljacima postajala su sve veća i Rusiji je prijetila opasnost za opstanak države.⁶²

Poglavar Pravoslavne crkve, patrijarh Hermogen, ne želeći imati katoličkog cara, pozvao je na okupljanje nacije i na opću mobilizaciju za sveti rat protiv tuđinaca, odnosno protiv Poljske i Švedske. Pozivu patrijarha Hermogena, koji je pak svoj poziv platio glavom, odazvali su se domoljubi iz Nižnjeg Novgoroda. Godinu dana nakon poziva uputili su se u Moskvu, koju su držali Poljaci, ali je nisu uspjeli osvojiti. Nešto kasnije, iste godine ponovo se oformila narodnooslobodilačka vojska na čelu sa plemićem Dimitrijem Požarskim i predsjednikom Novgoroda Kuzmom Minjinim, koji su također pozivali ljude na borbu protiv tuđinske vlasti.⁶³ Tako je u proljeće 1612. godine ponovno krenula narodnooslobodilačka vojska prema Moskvi. U oslobodilačkoj vojsci, osim Rusa bili su i Tatari te stanovnici drugih gradova koji su davali i novčanu pomoć u realizaciji cilja. U međuvremenu su ustanak digli i stanovnici Moskve (koji su bili pod Poljacima). Krajem kolovoza iste godine, dogodio se konačni obračun. Tako se i posljednja četa poljske vojske predala 26. listopada 1612. godine, čime je završio građanski rat.⁶⁴

⁶² Slipčević, Bumbić, *Istorija Rusije i SSSR-a*, 68-69.

⁶³ Montefiore, *Romanovi 1613.-1918.*, 45-47.

⁶⁴ Slipčević, Bumbić, *Istorija Rusije i SSSR-a*, 69-70.

3.4. BOLJARI – DRUŠTVENA SNAGA RUSIJE

Spominjući ranije boljare postavlja nam se pitanje tko su oni u carskoj Rusiji. Odgovor na to pitanje je sljedeće. Boljari su, dakle, tekovina iz srednjovjekovnog ruskog društva. Oni su gornji sloj plemića koji su se na tom položaju našli zbog svog ugleda u ruskom društvu i bogatstva. Stoga onda ni ne čudi što su boljari bili neizostavni dio vladajućeg aparata države jer su zauzimali vodeće uloge u vojnoj, ali i civilnoj upravi. Primjerice mjesto šefa careva ureda ili mjesta vojnih generala. Boljari su dolazili iz oko dvjesto starih moskovskih plemićkih obitelji i aristokrata te od nekadašnjih knezova. Sami čin boljarima dodjeljivao je car, no većinom je to bilo dodjeljivano najstarijim članovima. Boljari su bili podijeljeni u dvije grupe iz kojih je formirano boljarsko vijeće koje je usmjeravalo i utjecalo na carevu unutarnju i vanjsku politiku. Oni su bili oslonac vlasti prethodnih ruskih vladara, no vidimo kako poglavito od Ivana IV. Groznog stvari se mijenjaju i nastoji se minorizirati njihov položaj u društvu, na način da je nastojao napustiti politiku postavljanja boljara na čelna mjesta u državi. No, to nije bilo moguće postići tako lako, kao što vidimo i iz narednih događaja koji su se odvijali do dolaska dinastije Romanov, primjerice samo Vasilije Šujski, kao jedan od boljara uzdigao se i postao na neko vrijeme carem.⁶⁵ Dakle, kao najveći pobjednici iz vremena sukoba i nemira u Rusiji izlaze upravo boljari. Oni su se konsolidirali, te su se ponovo izdigli u vremenu Mihajla I. Naime, on je nastojao ponovo izgraditi hijerarhiju na dvoru i u zemlji te je davao velike privilegije nekadašnjim osloncima vladara, odnosno boljarima. Tako je stvorio oko sebe snažan savez s njima koji su zajedno sa njim vladali državom. Oni su svoj položaj maksimalno iskoristili tako što su stekli enormna bogatstva i veliki ugled u društvu, pa je to jedan od razloga što prvi Romanovi nisu željeli smanjivati moć boljara. Često su boljari loše upravljali državom, a to predstavljajući kao djelo cara. U 17. stoljeću dolazi do polaganog preobraženja kada se boljari počinju uklapati u birokratsku aristokraciju, gdje su se još dodatno obogatili.⁶⁶ Sumrak boljarske snage u Rusiji vežemo za početak 18. stoljeća kada car Petar I. Veliki ukida boljare i državnu službu uklapa u birokratski sustav s činovnicima.⁶⁷

⁶⁵ „Boyar“, *The Encyclopedia Britannica*, <https://www.britannica.com/topic/boyar> (pristup: 1.9.2020)

⁶⁶ Steven Usitalo, William Whisenhunt (ur.), *Russian and Soviet History – from the Time of Troubles to the Collapse of the Soviet Union*, (Lanham: Rowman and Littlefield Publishers, 2008), 9.

⁶⁷ „Boyar“, *The Encyclopedia Britannica*, <https://www.britannica.com/topic/boyar> (pristup: 1.9.2020)

4. DOLAZAK NA VLAST DINASTIJE ROMANOV

Nakon građanskog rata koji je zahvatio Rusiju i nakon predaje Poljaka, ostalo je i dalje pitanje tko će naslijediti carsko prijestolje. Tako je sazvan Zemaljski sabor koji je trebao riješiti to pitanje.⁶⁸ Zemaljski sabor možemo okarakterizirati kao „staleško“ predstavništvo jer u njemu sjede crkvenjaci i plemići (seljačko stanovništvo i građanstvo tada još nemaju predstavnika), iako u Rusiji nema staleža u pravom smislu te riječi, budući da su to nastojali moskovski kneževi spriječiti, za razliku od Francuske. Saborom su se često koristili, za svoje potrebe, carevi kako bi učvrstili svoju vlast. I još je važno naglasiti kako Zemaljski sabor gubi na značenju obrnuto proporcionalno povećanju snage careve vlasti i poboljšanju stanja u državi.⁶⁹

Mihajlo Romanov, zajedno sa svojom majkom, okarakteriziran je kao pristaša poljskih okupatora pa nitko isprva nije ni mario gdje su oni, a nije bilo ni primisli kako bi Romanovi mogli biti nova dinastija. U siječnju 1613. godine došlo je oko osamsto velikodostojnika kako bi odlučili o tome, no ostali su podijeljeni. Jedna struja je željela na vlasti vidjeti švedskog kneza Karla Filipa, a ostali su htjeli nekog cara iz redova plemića; prvi među Rusima bio je plemić Dimitrij Požarski, ali budući da on nije bio boljar, niti imućan od njega se odustalo. Drugi je bio Dimitrij Trubecki, koji je bio podrijetlom iz Litve te je potomak tamošnjih kraljeva, no on opet nije odgovarao jer je bio pristaša drugog lažnog Dimitrija. Postoje razne teorije o tome tko je još mogao biti novi car. Jedan od kandidata bio je Filaret Romanov, no on je bio zaređen i odmah u startu diskvalificiran iz utrke za vlast, a drugi je bio knez Vasilij Golycin koji je imao izvrsne karakteristike da postane novi car. Naime, bio je boljar, imao je veliku moć i ugled što je mogao zahvaliti tome što je bio kraljevski potomak prvog velikog kneza Litve, Gedemina. No, kako je i on bio zatočen u Poljskoj, izgledi da postane car bili su gotovo pa ravni nuli.⁷⁰

Nakon odbacivanja svih gore navedenih kandidata iz drugih plemićkih krugova došlo je do ideje kako bi ipak Mihajlo Romanov bio idealan kandidat za cara. Prvenstveno jer je on bio nećak posljednjeg zakonitog cara, a i sama činjenica kako mu je otac, Filaret, u zatočeništvu u Poljskoj značila je da je on samostalna osoba i da nije ni pod čijim utjecajem. Sa druge strane, njegovo imenovanje osporavano je budući da je bio premlad. No, njegovi rođaci Fjodor Šeremetjev i knez Dimitrij Čerkaski nagovarali su velikodostojnike za njega, pa su uvelike i oni zaslužni za njegovo imenovanje. Smatrali su kako će s njim lako moći manipulirati i da će

⁶⁸ Montefiore, *Romanovi 1613.-1918.*, 47-48.

⁶⁹ Skupina autora, *Velika ilustrirana povijest svijeta (br. 12)*, 5505.

⁷⁰ Montefiore, *Romanovi 1613.-1918.*, 47-48.

Mihajlo biti samo njihova marioneta. Pred kraj veljače 1613. godine jednoglasnom odlukom podržano je imenovanje Mihajla Fjodoroviča Romanova carem. No, pitanje je bilo gdje se nalazi izabrani car, budući da su oni sve dogovore oko preuzimanja vlasti vršili mimo njegova znanja.⁷¹

Kada su Poljaci doznali da će novi car bili Mihajlo, uključili su se u potragu i doznali su kako on boravi u području Kostrome, mjesto koje se nalazi u središnjem dijelu europskog dijela današnje Rusije. Tamo su naišli na seljaka Ivana Susanjina koji je znao gdje se Mihajlo nalazi, ali i nakon što je podvrgnut strašnim mučenjima, nije htio odati mjesto boravka novog cara te je tako postao jedan od ruskih heroja. O njemu su skladana brojna djela, kao što je opera nazvana prema tome mještaninu, a koja je pak preimenovana (u vremenu Nikole I.) u *Život za cara*, te tako postala i neslužbena himna cijele dinastije.⁷²

Vijest o tome da će postati car zatekla je i Mihajla i njegovu pedesetogodišnju majku, monahinju Martu. Oboje su jako puno propatili u „razdoblju nevolja“ te se može reći da su od ugledne i utjecajne obitelji pali u ponor, poljsko zatočeništvo, pa se ponovo uzdignuli. S obzirom da je Mihajlo odrastao u takvom okruženju, bio je bolehljiv, gotovo nepismen, odnosno nije bio pogodan za vladanje tako velikom državom. Izaslanicima koji su pronašli izabranog cara, rečeno je kako moraju na sve načine Mihajla uvjeriti kako je baš on izabran Božjom voljom i na taj način mu dati do znanja kako nema mogućnosti odbiti tu titulu i prijestolje. Izvori govore kako su izaslanici čak zavapili i klečeći ga molili da prihvati krunu, u protivnom Bog će Rusiju kazniti na najteži mogući način, a to bi značilo da će je uništiti. Obećali su mu i kako će njegov otac, Filaret, biti izbavljen iz poljskog sužanjstva i tako je Mihajlo pristao da bude prvi vladar iz dinastije Romanov.⁷³

Dolazak na vlast prvih Romanova popraćena je ekonomskim rastom te nastavkom uspješne ekspanzije Rusije na istok. U unutrašnjosti zemlje, ponovo se uvodi upravni aparat zemlje te sukobljavaju tradicionalna „krvna“ aristokracija te plemstvo u službi, koji će kasnije biti budući činovnici. Sukobljava se i ranije uspostavljena patrijaršija s monarhijom koja, pak, želi cijeli društveni život zemlje staviti pod svoju kontrolu i pod svoj utjecaj.⁷⁴

⁷¹ Montefiore, *Romanovi 1613.-1918.*, 47-48.

⁷² Isto, 49.

⁷³ Isto, 26, 29, 50

⁷⁴ Skupina autora, *Povijest II*, 86.

4.1. VLADAVINA MIHAJLA I. ROMANOVA

Dana 2. svibnja 1613. Mihajlo je došao u Moskvu, prijestolnicu države koja je bila dosta razrušena i u neredu zbog prijašnjih sukoba. Njegova rezidencija, Kremlj, bila je također u neredu i nju je bilo potrebno obnoviti i vratiti joj nekadašnji monarhijski sjaj. Obnovljena monarhija da bi se ponovo uzdigla morala je imati okrunjenog cara, što će biti sljedeći zadatak. Devet dana kasnije počela je ceremonija krunjenja Mihajla I. Romanova. Mihajlo je bio obučen u zlatnu odoru bizantskog stila koju je inače blagoslivljao patrijarh, ali budući da je Filaret u zatvoru, to je učinio najstariji svećenik, mitropolit Jefrem. Njegov stric Ivan Romanov bio je zadužen za donošenje carskih insignija, a svećenici su posvetili tlo po kojem je trebao Mihajlo hodati kako bi novi car hodao samo po posvećenom tlu. U ceremoniji se car Mihajlo I. obratio po prvi put javnosti i rekao da nakon petnaest godina patnje, sada je došlo vrijeme reda i mira u Rusiji. Potom je Jefrem blagoslovio novog cara napravivši mu znak križa na čelu te mu je stavio na glavu krunu, obrubljenu krznom, ukrašeno rubinima i smaragdima te mu je dodao žezlo i zlatnu jabuku kao carske insignije. Nakon tog čina, Jefrem je „Mihajla proglasio velikim knezom, carem i vladarskim samodršcem Rusije“.⁷⁵ Nakon toga je skinuo krunu te mu je čelo pomazano svetim uljem, a što je pak simboliziralo njegovu „svetu vladarsku karizmu“. Nakon ceremonije Mihajlo se otišao pomoliti na grob Ivana IV. Groznog i Fjodora.⁷⁶

Sami car nije imao nikakvog političkog iskustva, ranije je spomenuto kako nije bio ni naročito pismen te je bio opisivan kao „mlitavi car“. Bio je većinu vremena boležljiv i slab, a što je vjerojatno posljedica proživljenih trauma u „vremenu nevolja“. No, svakako se može reći kako je bio dobroćudan, ljubazan i za svoje se vladavine tek nekoliko puta jako naljutio. Uz sve to, car je dijelio na neki način vlast sa boljarima, koji su donosili često odluke i u njegovo ime. Uostalom, ranije im se obvezao kako odluke neće donositi samovoljno, tako su Kremljem vladali plemić Dimitrij Požarski i ostali nekadašnji ustanici.⁷⁷

Po dolasku na prijestolje morao se suočiti s ekspanzionističkom politikom Švedske i Poljske prema zapadnim granicama Rusije, kojoj su oduzeta neka područja.⁷⁸ A osim toga, Tatari su pustošili južna područja, a na tim područjima bila je još jedna opasnost – lažni unuk Ivana IV. koji je polagao pravo na prijestolje. Osim pretenzija, na novom caru bio je zadatak podignuti državu iz ruševina. Tako je ubrzo uklonjena opasnost od lažnog unuka Ivana IV. na

⁷⁵ Montefiore, *Romanovi 1613.-1918.*, 53.

⁷⁶ Isto, 51-53.

⁷⁷ Isto, 53-54.

⁷⁸ Skupina autora, *Povijest 9*, 644.

najokrutniji način; objesili su ga na zidinama Kremlja kao upozorenje ostalima. Šveđani su 1615. pristali sklopiti mir u Stolbovu, čime je gotovo cijeli Novgorod bio vraćen Rusiji⁷⁹ No, stolbovskim mirom pod Švedskom je ostao dio Baltičkog primorja s obalama rijeke Neve, tako da ni ovim mirom Rusija nije dobila toliko željeni izlaz na Baltičko more. Nadalje, sa Poljacima će prvo potpisati primirje, a nešto kasnije će ponovo voditi rat.⁸⁰

Još jedna važna stvar bila je ponovna uspostava, pomalo zaboravljene, dvorske hijerarhije. Ugled svake (velikaške) obitelji mjerio se prema načinu odanosti prema vladaru te načinu ophođenja vladara prema toj obitelji. Carski dvor bio je mjesto u kome su plemići nudili caru pomoć u zapovijedanju vojskom, ubiranju poreza i sličnim zaduženjima, a zauzvrat car je plemićima dodjeljivao zemljište, moć, titule pa čak i supruge. Tako tu možemo zaključiti način vladavine Romanovih koji su vladali zajedno sa plemićkim obiteljima koji su za odanost (prema caru i državi) dobivali raznorazna dobra. S obzirom na prolazak kroz nesigurno razdoblje, slabe vladavine i međusobnih sukoba, novog cara se držalo uzvišeno i tek mali broj ljudi doveo je u pitanje pravo vlasti dinastije. Svakako onda ne čudi ta „svetost“ cara i način pokazivanja vjernosti; tako da se caru nije smjelo pogledati direktno u oči ili pak pozdravljanje cara bilo je na način da se sluge prostru po podu.⁸¹

Za učvršćivanje svake vladavine u ranom novom vijeku bila je važna ženidbena veza, tako je bilo potrebno i Mihajlu pronaći adekvatnu suprugu. Organizirana je ceremonija u kojoj je Mihajlo imao izbor djevojaka iz cijeloga Carstva i među kojima je trebao pronaći svoju suprugu. Odabir djevojaka koje bi bile pogodne za cara prvo su vršili liječnici koji su na temelju ljepote i zdravlja te rodbinskih veza eliminirali one koje nisu bile prema kriterijima. Posebna se pozornost stavljala na obiteljsko stablo i rodbinske veze. Djevojke su uglavnom bile iz srednjih i seosko-vlastelinskih obitelji, iz razloga što carevi nisu željeli ženiti djevojke koje su u rangu s njima, ali i da bi izbjegli bilo kakve veze s boljarima. U drugom krugu neke je djevojke odabirao i osobno car, a nakon izbora djevojke su išle na procjenu njihove sposobnosti da budu majke, što je bio i cilj da car dobije potomke i da se događanja iz „doba nevolja“ više ne ponove. U ceremoniji odabira supruge svakako je moglo doći i do agitiranja za jednu djevojku, ali, naravno, careva riječ bila je zadnja. Po odabiru željene djevojke, ona se zajedno sa svojom majkom selila na dvor, u poseban dio za žene. Ista je bila pod nadzorom upravo zbog toga što je bila buduća carica i kako ne bi bila u opasnosti. Godine 1615., putem ceremonije Mihajlo je

⁷⁹ Montefiore, *Romanovi 1613.-1918.*, 53-54.

⁸⁰ Aleksej Jelačić, *Istorija Rusije*. (Beograd: „Mlada Srbija“ Anđelković, 1929), 84.

⁸¹ Montefiore, *Romanovi 1613.-1918.*, 56-57.

odabrao buduću suprugu – Mariju Hlopovu. Marija Hlopova uzela je ime Anastazija i primila je titulu carice te se zajedno s bakom i strinom smjestila u dvoru. Stric, Gavriilo Hlopov, uklopio se u dvorjane koji su obavljali poslove vezano za vladara. No, Gavriilo je predstavljao prijetnju za dosadašnje dvorjane, posebno za Mihajla Saltikova koji je bio nećak careve majke Marte, a koji se upravo s njom dogovorio o izbacivanju nove carice i njezine obitelji s dvora. Nakon šest tjedana od zaruka s carem, Anastazija je pred cijelim dvorom povratila i onesvijestila se. Događaj koji je pobudio razmišljanja o tome je li Anastazija zdrava i može li ona na svijet uopće donijeti nasljednike. Tako je briga za zdravlje buduće carice povjerena Saltikovu, koji joj je propisao napitke koji su joj dodatno pogoršali zdravstveno stanje. Kad su se gotovo svi dvorjani uvjerali kako Anastazija uistinu ima zdravstvenih problema, Saltikov je pozvao liječnike koji su utvrdili kako djevojka ima neizlječivu bolest i samim tim ne može imati djecu. Nakon toga je djevojka, zajedno sa svojom obitelji, protjerana u Sibir. Iako je Mihajlo I. volio Anastaziju, nije se želio suprotstavljati svojoj majci koja je uvelike sudjelovala u ovakvom razvoju situacije.⁸²

Car Mihajlo nije imao puno vremena za žalovanje, budući da je poljski knez Vladislav pripremao napad na Moskvu. Napad se dogodio 1. listopada 1617. godine, ali brzo dolazeća ruska zima i glad koja je zavládala među Poljacima, slomili su napad. Mihajlo I. kako bi držao carstvo na okupu, potpisao je četrnaestogodišnje primirje sa Poljacima u Dywilinu (Deulinu) u veljači 1618. godine. Dogovor je bio predaja Smolenska Poljacima, što je bilo na neki način i poniženje za carstvo. No, kada se sagleda da je Mihajlo želio držati carstvo na okupu onda se gubitak Smolenska ne čini kao veliko poniženje. Dogovor je bio i puštanje njegovog oca, Filareta, koji je već dugo godina u poljskom zatvoru. Puštanje iz zatvora dogodilo se u lipnju godinu dana nakon primirja. Nedugo nakon toga Mihajlo ga je proglasio „Velikim vladarom“, tako da je njegov otac postao kao njegov regent ili više kao suvladar. Izvori navode kako je Filaret bio razdražljiv, sumnjičav i arogantan, u toj mjeri da ga se bojao i sam car. Cilj vladavine Filareta bila je odmazda protiv Poljske, što je iziskivalo određena materijalna sredstva koja je namaknuo poreznom reformom. Zemljoposjednici su dobili veće ovlasti, ali su morali biti spremni za pohod. A kako bi modernizirao, u odnosu na Švedsku i Poljsku, zaostalu rusku vojsku, angažirani su engleski i škotski časnici koji bi pomogli u tome.⁸³ Filaretu se pružila prilika za zaoštavanje odnosa sa Poljskom, 1632. godine kada je umro kralj Sigismund III. Vasa. Tako su godinu dana kasnije zapovjednici Mihajlo Šejn i Artemij Ismailov počeli

⁸² Montefiore, *Romanovi 1613.-1918.*, 57-59.

⁸³ Isto, 59-61.

opsjedati Smolensk. U međuvremenu umire Filaret. A i nesloga u ruskoj vojsci dovela je do toga da su se 1634. morali predati pred novim poljskim kraljem Vladislavom IV., koji je polagao pravo na rusko prijestolje još od „doba nevolja“. Vladislavu se ova predaja učinila kao iznimna prilika da osvoji Moskvu. No, u međuvremenu osmanski sultan Murat IV. napao je Poljsku te su Rusija i Poljska potpisale „vječni mir“ kojim je Vladislav IV. priznao Mihajla I. za cara, a Mihajlo I. priznao Smolensk kao dio Poljske.⁸⁴

Nakon protjerivanja Marije dolazi do ponovnog pitanja glede izbora Mihajlove supruge. Usljed neuspjelih agitiranja za strane princeze, Filaret je naredio svojim liječnicima da ponovno pregledaju protjeranu djevojku, Mariju Hlopovu. Nakon što su utvrdili kako je djevojka zdrava i nakon što je ista posvjedočila kako joj je bilo zdravstveno stanje pogoršano nakon Saltikovljevih napitaka, Saltikov je otpušten i protjeran iz dvora. Izgledalo je kao gotovo sigurno da će se Mihajlo ipak oženiti Marijom, no njegova majka Marta odbila je blagosloviti tu ženidbu. Marta je imala bolju kandidatkinju za udaju, svoju rodicu Mariju Dolgorukovu. To je bila utjecajna obitelj koja je sudjelovala u vladanju čak do 1917. Car, i dalje, ne želeći se suprotstaviti majci, povjerio joj je organiziranje ceremonije izbora mladenke na kojoj je Mihajlo uistinu i odabrao Mariju Dolgorukovu te se njome oženio 1624. godine. Nedugo nakon toga, Dolgorukova je umrla pod nerazjašnjenim okolnostima. Nakon dvije godine Mihajlo se oženio s Jevdokijom Strešnjevom, koja je bila kćerka siromašnog vlastelina. Godinu dana kasnije rođena je kćerka Irina, a 1629. rodio se nasljednik, sin Aleksej, iza kojega su rođena još dva sina.⁸⁵ Kako za vrijeme Mihajla cvjetaju veze sa Zapadnom Europom, dolaze brojni stranci, a među njima i danski princ Valdemar koji se jako svidio ruskom caru. Naime, Mihajlo je htio da se Valdemar oženi njegovom kćerkom Irinom, no kako je Rusima izrazito važna pravoslavna vjera, nastojali su odvući princa od njegove protestantske vjere i prigrliti ga na pravoslavlje. To se nije dogodilo, pa su tako planovi za udaju kćerke Irine danskim prijestolonasljednikom pali u vodu.⁸⁶ Svome nasljedniku Alekseju Mihajlo je posvetio punu brigu; kada mu je bilo pet godina, dobio je vlastitog učitelja, Borisa Morozova. Inače su svi carevići dobivali samo osnovno obrazovanje; primjerice, Mihajlo je bio polupismen, a Aleksej se još kao dijete upoznao sa zapadnom tehnologijom. A osim toga Aleksej je učio grčki, poljski i latinski jezik. Kako bi imao sretno djetinjstvo, Mihajlo je zaposlio patuljke koji su bili neizostavni u raznoraznim dvorskim zabavama i koji su uveseljavali djetinjstvo budućeg cara.⁸⁷

⁸⁴ Montefiore, *Romanovi 1613.-1918.*, 64-65.

⁸⁵ Isto, 61-63, 65.

⁸⁶ Jelačić, *Istorija Rusije*, 84-85.

⁸⁷ Montefiore, *Romanovi 1613.-1918.*, 61-63, 65.

Posljednje godine vladavine Mihajla I. Romanova obilježile su bolesti. Ranije, 1639. godine, su umrla njegova dva mlađa sina, događaji koji su svakako doprinijeli razvoju bolesti kod cara. Liječnici su mu propisali da ima depresiju, „zbog previše sjedenja, melankolije i hladnoće“.⁸⁸ Naime, smatrali su da mu jetra i želudac ne rade najbolje jer mu je ohlađena krv uslijed dugotrajnog plača. Čak se jednom prilikom onesvijestio u crkvi te je bilo vrlo jasno kako car umire. Na smrtnoj postelji car se oprostio od carice, sina i njegovog učitelja Morozova kojem je rekao kako boljarima povjerava sina, a njega pak moli da i dalje vjerno služi Alekseju i bude mu učitelj. Nedugo nakon toga Mihajlo je umro, a Aleksej je postao novi car 1645.⁸⁹

⁸⁸ Montefiore, *Romanovi 1613.-1918.*, 65.

⁸⁹ Isto, 65, 66.

5. KULTURNI ŽIVOT RUSIJE DO DOLASKA NOVE DINASTIJE

Kao što je ranije napisano, reforme koje su uvedene već od vremena Ivana III., afirmirali su Rusiju kao važan čimbenik na istoku Europe. Ivan IV. nastavio je politiku modernizacije Rusije prema zapadnoeuropskom stilu, dovodeći razne stručnjake, inženjere, liječnike, umjetnike i trgovce koji su značajno doprinijeli razvoju ruskog gospodarstva i kulture. Osobe koje su došle iz inozemstva u Rusiju, u prijestolnici su imali posebnu četvrt u kojoj su uživali brojne povlastice i slobode.⁹⁰ Kasnije, u vremenu Mihajla I. Romanova, ponovo dolazi do cvjetanja odnosa sa Zapadnom Europom, pa tako dolaze i razni stranci, poduzetnici, koji ulažu u otvaranje novih tvornica na području Rusije.⁹¹ Pismenost u Rusiji u vremenu Ivana IV. bila je slaba, knjige su uglavnom bile u rukopisima te su bile, upravo zbog nepismenosti, dosta rijetke. Kultura je, posebice na selu, bila na niskom nivou pa često nailazimo na razne mitove i praznovjerja. Kako bi stao tome na kraj, Ivan IV. u početku svoje vladavine, nastojao je podići obrazovanost ljudi tako što je otvarao škole i tiskare. Prva tiskara otvorena je šezdesetih godina šesnaestog stoljeća u Moskvi od strane inozemnih radnika, koji su naučili domaće ljude tom poslu, poput Ivana Fjodorova. Tako je prva knjiga „Apostolos“, tiskana 1564. godine. No, careva nastojanja poboljšanja prosvjetne politike gotovo posve su zaboravljena nakon događaja koji su promijenili cara i unazadili carstvo. Čak je i moskovska tiskara zatvorena i spaljena, budući da se crkvenim glavarima nije svidio sadržaj prve tiskane knjige i smatrali su da je previše heretičkom. Nakon tog događaja, javlja se nekoliko crkvenih pisaca koji nastoje poboljšati pismenost u Rusa. Nastojanja da se podigne obrazovanost stanovništva uviđamo i u vremenu vladavine Borisa Godunova, koji je mlade ljude slao na stjecanje znanja u inozemstvo.⁹²

U arhitekturi i umjetnosti dominirala je Pravoslavna crkva, kao i u ranije spomenutoj književnosti. Ona je imala gotovo potpuni nazor nad društvenim životom Rusa. Pa tako u gradnji crkava uviđamo kako su tadašnje crkve oponašale crkvu Vasilija Blaženog, građenu od 1556. do 1560. godine na Crvenom trgu u Moskvi, na poticaj samog cara Ivana IV. Crkva je izgrađena u spomen na osvajanja Kazanskog kanata.⁹³

⁹⁰ Slipčević, Bumbić, *Istorija Rusije i SSSR-a*, 57-58, 62.

⁹¹ Jelačić, *Istorija Rusije*, 84.

⁹² Slipčević, Bumbić, *Istorija Rusije i SSSR-a*, 57-58, 62.

⁹³ Isto, 58, 59.

5.1. SVAKODNEVNI ŽIVOT

Zanimljiv je detalj o tome kako pobožnosti ruskog naroda nije nimalo ometena događajima koji su se dogodili u vremenu interregnuma između dvije dinastije. Muškarci su se odijevali u tzv. *kaftane*, dugačku odjeću koja ima naborane rukave, a na glavu su imali šubare. Život prema vjerskim pravilima iziskivao je život bez glazbenih instrumenata i pušenja koji su bili zabranjeni. Isto tako, žene (i plemkinje i obične djevojke) smjele su boraviti isključivo u odvojenom stambenom prostoru za žene, tzv. *terem*. Prekrivale su se velom, koji je sprečavao poglede usmjerene ženi od strane drugih muškaraca. Kada su negdje išle, vozile su se kočijama te nisu mogle ništa vidjeti vani, tako da njihov život možemo usporediti sa životom žena u osmanskome haremu.⁹⁴ Iznenadujuća je razlika u položaju žena na Istoku u odnosu na one na Zapadu. Naime, ove na Zapadu su nakon udaje sav svoj imetak morale predati svome mužu, dok u Rusiji to nije bio slučaj.⁹⁵ Nadalje, slobodno su vrijeme upotpunjavale šivanjem i molitvom. Što se tiče odjeće, osim spomenutog vela, nosile su duge haljine, pokrivalo *kokošnik*, a bilo kakvo uljepšavanje i korištenje kozmetike bilo je zabranjeno i okarakterizirano suprotno pravoslavnoj vjeri. Žene van dvora imale su nešto ležerniji „protokol“, više su se zabavljale.⁹⁶ No, u odnosu na Zapadne zemlje, neovisnost žena u višim slojevima bila je nešto veća u Rusiji.⁹⁷ Ali kada pogledamo širu sliku, često je glavna razonoda u Rusiji bila pijančevanje, koje nisu mogli spriječiti niti svjetovni niti crkveni zakoni. Izvori navode kako se često moglo vidjeti ljude kako pijani leže na cesti.⁹⁸

⁹⁴ Montefiore, *Romanovi 1613.-1918.*, 51, 63.

⁹⁵ Roberts, *Povijest Europe*, 260, 261.

⁹⁶ Montefiore, *Romanovi 1613.-1918.*, 51, 63.

⁹⁷ Roberts, *Povijest Europe*, 260, 261.

⁹⁸ Montefiore, *Romanovi 1613.-1918.*, 51, 63.

6. ZAKLJUČAK

Za nastanak „doba nevolja“ koje je pogodilo Rusiju zaslužan je Ivan IV. Grozni. Drugi dio njegove vladavine obilježio je sukob s neistomišljenicima, sukob s boljarima te u konačnici sukob s vlastitim sinom, nasljednikom carske titule, kojega je u svom hirovitom stanju ubio. To su glavne okolnosti nastanka razdoblja u kome je Rusija bila osuđena na borbe oko prijestolja te na gospodarsku krizu.

Borbe oko prijestolja vodile su se od vremena regentstva Borisa Godunova koji je nastojao, kasnije kao samostalni vladar, utemeljiti vlastitu dinastiju te povesti Rusiju putem modernizacije i izlaska iz sukoba. Mnogi čimbenici doveli su do toga da on to ne uspije, prvo boljari koji nisu bili oduševljeni njegovim izborom, zatim je tu pojava gladi i neimaštine, ali i javljanje lažnih nasljednika Ivana IV.

Nakon smrti Godunova zemlja biva ostavljena u još težem stanju, koje su i dalje pogoršavali mogući pretendenti (koje je podupirala Poljska) i koji su izvlačili i ono malo dobro koje je ostalo u Rusiji u carskoj riznici. Veliki vanjskopolitički problem bila je na sjeveru Švedska i na zapadu Poljska, koje su nastojale uzeti dijelove teritorija te nametnuti vlastitu vladavinu nad Rusijom. To je zamalo i uspjelo poljskom kralju Sigismundu III. koji je nastojao svome sinu, Vladislavu, osigurati rusko prijestolje. Ruska patrijaršija žestoko se usprotivila da jedan katolik bude ruski car, stoga ni ne čudi poziv patrijarha Hermogena na mobilizaciju i pokret otpora prema strancima, kojim se Rusija uistinu i riješila strane vlasti.

Nakon okupljanja velikodostojnika države odlučeno je da novi vladar bude mladi Mihajlo Romanov. Razlog njegovog imenovanja je u tome što su smatrali kako će putem mlade osobe, kakav je bio Mihajlo, boljari i crkvenjaci moći vladati državom. Uistinu, Mihajlo ih je postavio na čelna mjesta, no nije im toliko bio podložan, koliko su oni mislili. Dakle, na novoj dinastiji Romanov i na njezinim prvim vladarima bila je zadaća ponovne uspostave reda u zemlji, modernizacija te smirivanje vanjskopolitičkih problema. Car Mihajlo se s nekima uspješnije, s nekima malo manje uspješno nosio, te tako možemo zaključiti kako je njegovom vladavinom upravo i započela poratna modernizacija i uređenje ruske države.

7. POPIS LITERATURE

1. Boyar, *The Encyclopedia Britannica*, <https://www.britannica.com/topic/boyar> (pristup: 1.9.2020)
2. Dunning, Chester. *Russia's First Civil War: The Time of Troubles and the Founding of the Romanov Dynasty*. University Park: Penn State University Press, 2001.
3. Green, Vivian. *Ludilo kraljeva*. Zagreb: Naklada Ljevak, 2006.
4. Grekov, Boris; Brandt, Miroslav. *Kijevska Rusija. Ruske zemlje od XII. st. do Ivana Groznog*. Zagreb: Naprijed, 1962.
5. Ivan Žigmund Herberstein. *Hrvatska enciklopedija*, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=25088> (pristup: 1.9.2020)
6. Jelačić, Aleksej. *Historija Rusije*. Beograd: „Mlada Srbija“ Anđelković, 1929.
7. Roberts, John Morris. *Povijest Europe*. Zagreb: AGM, 2002.
8. Sebag Montefiore, Simon. *Romanovi 1613.-1918*. Zagreb: Školska knjiga, 2019.
9. Skupina autora. *Povijest 9. Počeci novog doba (16. stoljeće)*. Zagreb: Europapress holding, 2008.
10. Skupina autora. *Povijest 11. Doba prosvjetiteljstva (18. stoljeće)*. Zagreb: Europapress holding, 2008.
11. Skupina autora. *Povijest svijeta (od početka do danas)*. Zagreb: Naprijed, 1990.
12. Skupina autora. *Velika ilustrirana povijest svijeta (br.11)*. Rijeka: Izdavačko poduzeće „Otokar Keršovani“, 1997.
13. Skupina autora. *Velika ilustrirana povijest svijeta (br.12)*. Rijeka: Izdavačko poduzeće „Otokar Keršovani“, 1997.
14. Slipčević, Fuad; Bumbić, Aleksa. *Historija Rusije i SSSR-a*. Sarajevo: Tehnika radničkog univerziteta „Đuro Đaković“, 1963.
15. Usitalo, Steven; Whisenhunt William (ur.), *Russian and Soviet History – from the Time of Troubles to the Collapse of the Soviet Union*. Lanham: Rowman and Littlefield Publishers, 2008.